

BERDJAJEVLJEVO EGZISTENCIJALNO-ESHATOLOŠKO GLEDANJE NA ČOVJEKA I SVIJET*

Dr Josip KRIBL

Potvrđivanje čovjeka, egzistencije i njegove osobnosti ne možemo shvatiti izolirano, nego u zajedništvu s drugima. To potvrđivanje moguće je samo kroz slobodu, jer sloboda je temelj svega. Berdjajev piše: »Ja sam proizišao iz slobode. Ona je moja roditeljica. Sloboda je za mene prvotno biće.«¹ Sloboda postoji prije svega, čak i prije Boga. Nju kao zasebno biće ne možemo odrediti, definirati. Ona postoji u prapočetku, bez temelja, u Ungrundu, kojega Berdjajev naziva »Ništa«.

Takvim bi poimanjem slobode Berdjajev htio osloboditi Boga krivnje za zlo u svijetu, a isto tako ne bi ga htio pripisati samo čovjeku. Stoga problem — koji je po sebi kompliciran — rješava intuitivnim opisanjem tajne (vizijom), a ne obrazlaganjem stvari. Sloboda je u tom smislu »izvanbivstveno počelo«.

Iz takvog »izvanbivstvenog počela« rađa se sv. Trojstvo, a potom svijet, na čije stvaranje pristaju i Sloboda i Bog.

Čovjek je slobodan. No slobodu je dobio iz praslodobne, iz dobivstvenog počela slobode, a ta dobivena sloboda je sloboda i za dobro i za zlo. Stoga Bog nema odgovornosti zbog čovjekove slobode za zlo.²

U početku je čovjek živio slobodan, ali slobodu nije kušao do kraja. To je stanje bilo u granicama nevinosti u kojemu nije razlikovao dobro i zlo. No jednom je »prokušao« do kraja slobodu dobivenu iz »Ništa« i tada je počeo spoznavati i zlo. To je narušilo rajsku nevinost, harmoniju i cjelovitost dotadašnjeg života.

Prema Berdjajevljevu shvaćanju možemo razlikovati tri stadija u povijesti čovjeka: Prvi je posjedovanje slobode, koju je čovjek dobio iz »Ništa«, i njezina nepotpuna upotreba. Drugi je upotreba te slobode i s tim povezan grijeh, odnosno razlikovanje dobra i zla. Treći je cjelovitost i punina poslije upotrijebljene slobode. Ta se cjelovitost treba izraziti u nadsvijesti, koja isključivo teži za dobrom.

Poslije kušanja slobode u negativnom smislu. tj. slobode za zlo, čovjeka stalno prati zlo. Čovjek to spoznaje, ali nije dobro da upotrebjava slobodu za zlo. U takvom stanju Bog nije pustio čovjeka da pot-

* Sadržaj predavanja što sam ga održao 30. svibnja ove godine (1972) u Pamploni (Španjolska) na Fakultetu za žurnalistiku ili sada »Facultad de ciencias de la información« — Universidad de Navarra.

¹ NIKOLAJ BERDJAJEV: *Samopoznaie*, Paris 1949, str. 58.

² Isti: *Duh i realnost*, Paris 1937, str. 100—101.

puno sam rješava problem, nego mu pomaže primjerom svoga Sina, Isusa Krista. Kristovim je primjerom čovjek pozvan na djelovanje. U tom smislu čovjek ima pravo na svoju slobodu, ali i dužnost odgovoriti Bogu na njegov poziv, a to znači ostvariti Božju pravdu za sebe i za sve ljude.³

Taj je odgovor vidljiv u čovjekovom *stvaralaštvu*, u njegovom slobodnom stremljenju za onim što je dobro.

Zbog toga Berdjajev čovjeka, egzistenciju — još je bolje i njemu dosljednije reći osobu, ne određuje kao razumnu individualnu supstanciju (*rationalis individua substantia*), *nego je osoba duh*, koji nije supstancija, već sloboda, djelovanje, akt. Takav duh nije stvoren od Boga, već emanuirao od Boga. On je dinamičan, egzistencijalan, onakav kakvog možemo opaziti u mističnoj literaturi. . .

Djelovanje Božjeg Duha povezano je s djelovanjem čovječjeg Duha. Bog je osoba i čovjek je osoba, pa se u toj relaciji odvija djelovanje slobodno i stvaralački, i nije vezano fenomenom, formama zakona ili nekog društva. Slobodno ljudsko djelovanje slobodni je odgovor na stvaralački Božji poziv. No slobodni iznutra, a to znači doživljeni, egzistencijalni odgovor.⁴

U tom stoji i sam smisao pravog kršćanskog života, kako veli Berdjajev

Sloboda nije lakoća. Sloboda je teškoća, breme, i zato mnogi uzmiču pred njom. »Sloboda nije laka, kao što drže njezini protivnici, dok je kleveću. Ona je teška, ona je breme, koje pritišće.«⁵

Egzistencijalna sloboda, koju doživljavam, u meni je »nužno određenje«. Ne mogu ne htjeti što mi nalaže egzistencijalna sloboda — paradoksalno tvrdi Berdjajev. Ta sloboda nije formalna, već materijalnog sadržaja i izražena riječima: ja hoću da to bude. Kršćanstvo visoko cijeni svoju sadržajnu slobodu ispunjenu ljubavlju. No to nije proizvodljivost

Kristov primjer pokazuje nam svu puninu slobode koju bi čovjek trebao slijediti. Čovjek treba poći u susret Kristu služeći se primjerom njegova djelovanja. U tom je tajna čovjekove slobode, koju Bog treba.

No sasvim nam je jasno da kršćani ne slijede — barem ne svi — taj »nužni poziv« egzistencijalne slobode. Zato sve razmišljanje o čovjeku i njegovoj slobodi mora proizlaziti iz lika Bogočovjeka — Krista. To je usko povezano i otpad od Boga zapravo znači otpad od čovjeka, a to se vidi — veli Berdjajev — u posljedicama naučavanja Marxa i Nietzschea.⁶

Čovjek se svojom slobodom udaljio od izvora stvaralačke snage, Boga. K njemu se treba približiti preko pokazanog Bogočovještva u Kristu i to svojim ljudskim stvaralačkim sposobnostima, koje moraju biti slobodan odziv na stvaralački Božji poziv, što će omogućiti konačni susret čovjeka i svijeta s Bogom.

Stvaralaštvo nije stvaranje, jer ono pretpostavlja prije svega iskonsku, meonsku slobodu, darove date čovjeku od Boga i svijet u kojem se potvrđuje, izvršuje stvaralaštvo. U stvaralaštvu možemo govoriti o uzajamnom djelovanju slobode i milosti. Moramo naglasiti da se stvara-

3. Isto str. 101.

4. Isti: *Filosofia svobodnago duha* II, Paris 1927, str. 15—32.

5. Isti: *Samopoznanie* str. 59.

6. Isti: *Smisao istorije*, Beograd 1934, str. 172.

Upravo zato Berdjajev govori o etici stvaralaštva koja se razlikuje od etike zakona. Ona nam govori o stvaralački neponovljivim vrednotama koje preokreću zlo u dobro. Ta nam etika govori o doživljavanju Boga kao vrhovne vrijednosti. Paradoks stvaralaštva stoji u tome, što iz vremena djeluje kao uzlet k vječnom. Stvaralaštvom se trebaju sublimirati sve strasti. U tom se smislu seksualna ljubav stvaralaštvom sublimira u ljubav žrtve. Strasti povezane s egoizmom vode nas u grijeh, a stvaralaštvo nas vodi u nehinjenu ljubav.

Stvaralaštvom ćemo osloboditi svijet od zakona i determiniranosti i imat ćemo krasotu, kojoj je izvor u vječnosti. Uopće, stvaralaštvo je dohvat vječnosti i to će se dohvaćanje vječnosti odigrati u vremenu, dokle god stvaralaštvo slobodnog duha ne dovode čovjeka i svijet u carstvo Božje. No to će se sve ostvariti pomoću slobode tolerantnosti, a laštvo razlikuje od askeze, koja je briga za sebe, upravo zato, jer je ono upravljeno na brigu za drugoga. No postoji i zlo stvaralaštvo, kojeg se treba čuvati, jer nas stvaralaštvo u svom pozitivnom smislu treba dovesti do stanja koje je »s onu stranu našeg dobra i zla«, koje je drugačije od našeg razlikovanja.⁷

ne silom. Zlo se, prema etici stvaralaštva, samo tako preokreće u dobro.

Ljudski proces života odvija se između zla, grijeha i dobra, a zadatak je: slobodnim stvaralaštvom dovesti čovjeka i svijet u cjelovitost dobra. Ono što je čovjek prouzročio kušanjem slobode — a u to spada istočni grijeh — mora spoznatom slobodom dovesti do cjelovitosti. Istočni grijeh, koji je povezan s prvotnim potpunim kušanjem slobode, rušenje je dotadašnje životne smislenosti, ali i početak ostvarenja novog smisla života.⁸

Primjer Bogočovjeka — Krista vodi nas vjernosti za čovjekovu cjelovitost života. Ta cjelovitost u početku nije bila poznata upravo zato jer u početku nije bilo Bogočovjeka-Krista. Upoznata cjelovitost traži ostvarenje. No to će ostvarenje biti potpuno onda kada ne bude grijeha i pakla, jer pakao je muka za raj, za cjelovitost života — za vječnost, za stanje iza kraja vremena.

Ulazak u vječnost, a to znači stvaralački život bez vremena, dinamizam slobodnog duha bez prostora i vremena — moguć je kroz dubinu trenutka i kroz kraj vremena i kraj svijeta.

Dubina trenutka stvaralaštvom ostvaruje se preokretanjem zla u dobro. To je pokazao Krist — Bogočovjek, koji zlo preokreće u dobro, koji pakao mijenja u raj.

Kršćanin ne smije u svom stvaralaštvu biti orijentiran utilitaristički, tj. brigom za osobni spas, nego brigom za spas svih ljudi — preobraženjem i prosvjetljenjem svega čovječanstva i kozmosa.

Ljubav s »ovu stranu dobra i zla« — u našem svijetu najočitiiji je dokaz preokretanja grijeha i zla u svijet dobra. Ljubav je najočitiiji dokaz dokućivanja vječnosti, Božjeg Carstva kroz trenutak.

Tako je Krist djelovao i djeluje u našem svijetu. Trebamo mu vjerovati i djelovati kao i on. Ljubav kao žrtva je stvaralački život, koji preokreće zlo u dobro, a odnosi se na konkretnu osobu; i tako stvara zajedništvo, bratstvo.

7. Isti: *O naznačenii čeloveka*, Paris 1931, str. 135—9.

8. Isto str. 141.

To je u našem svijetu pravo stvaralaštvo, koje slobodom duha preokreće zlo i pakao u stvarnost »s onu stranu našeg dobra i zla« — a to znači stvara se »teozis« — pobožanstvenje svijeta, ostvaruje se eshaton.⁹

Tako nam to prikazuje Berdjajev svojim filozofiranjem, ali ostaje pitanje da li je sve to moguće prihvatiti i obrazložiti.

Prije svega ne izgleda obrazložena ontološka postavka i relacija: Sloboda — Bog, odnosno presv. Trojstvo. U tim odnosima nije razumljivo poimanje savršenog bića (ens perfectum), tj. Boga, ako se on rađa iz jedne »dobivstvene stvarnosti«, »Ungrunda«, »Ništa«. Nešto što ne možemo obrazložiti ili opravdati pred razumom, ne možemo niti prihvatiti, pa makar se to nazivalo i »intuitivnim opisivanjem tajne«.

Berdjajevljevo obrazloženje grijeha, koji je vezan za slobodni prekršaj spoznate zapovijedi, a koji je ujedno vezan za psihologiju znatiželje, može filozofijski poslužiti za osvjetljenje pitanja istočnog grijeha, no, naglasimo, to je ipak vezano na toliko nedorečenosti...

Interpretiranje osobe slobodom, koja je »djelovanje«, »akt«, pa i naglašavanje da to mistici doživljavaju, ostaje veoma nedostatno. I to upravo zato što i mistici znadu da je i njihova sloboda, ili još naglašenije: njihovo doživljenje pod slabijim ili jačim utjecajem milosti, nešto što pripada njima. A time se želi kazati da aktivnost — točnije rečeno doživljavanje kod mistika — nije nešto za sebe, nego nešto što pripada jednoj te istoj osobi (persona permanens).

Na to možemo odmah nadovezati misao da Bog — prema Berdjajevu — treba čovjekovu slobodu, ukoliko se time želi reći da je slobodan odziv potvrda prihvaćanja poziva što ga Bog upravlja čovjeku. No čini se da Berdjajev potrebu ljudske slobode Bogu naglašava u pretjeranim oblicima! Ili bolje: u ne dosta preciznima!

Slobodom povezani raj-pakao i transformiranje pakla u raj — što je moguće kroz slobodu — dosta je lako prihvatiti u jednom neodređenom, retorskom načinu izražavanja, u okviru ovozemaljskih traženja i lutanja. No govoriti o tome u smislu jedne druge kvalitete — kvalitete prekogrobnog života iza smrti — nije moguće. Čini se da Berdjajev, koji u svom filozofiranju izbjegava »racionalizaciju« tradicionalne filozofije, ipak previše pretendira na racionalizaciju te tajne koju bi želio preokrenuti egzistencijalno-stvaralačkom slobodom.

RÉSUMÉ

Selon la conception de Berdiaev, nous pouvons distinguer — en général — trois stades dans l'histoire de l'homme: Le premier est la possession de la liberté que l'homme a conquise du »Néant« et la jouissance incomplète de cette liberté. Le deuxième est la jouissance de cette liberté et avec elle le péché, c'est-à-dire, la connaissance du bien et du mal. Le troisième est l'intégrité et la plénitude après la jouissance de la liberté. Cette intégrité doit s'exprimer par une conscience supérieure tendant exclusivement vers le bien. C'est l'accès à l'éternité, c'est-à-dire la vie créatrice sans fin, le dynamisme de l'esprit libre hors de l'espace et du temps, ce qui devient possible par la profondeur de l'instant, par la fin des temps et la fin du monde.